

ČÍSLO 10

ŘÍJEN 2005

✓ ROČNÍK LX

CENA 11 Kč

DRUŽSTEVNÍ noviny

ČASOPIS ČESKÉHO A MORAVSKÉHO SPOTŘEBNÍHO DRUŽSTEVNICTVÍ

**Průzkum trhu:
Bojíme se potravin?**

**Řetězec COOP
v italském
Toskánsku**

**Čokoláda:
Jak to bylo
s tabulkou**

**MODRÉ HOUSLE?
PROČ NE**

S J. B. Špidlenem, mistrem houslařem

MODRÉ HOUSLE? PROČ NE

S Janem Baptistou Špidlenem, mistrem houslařem

Text Markéta POKORNÁ, foto Radko JANATA a archiv J. B. Špidlena

Zatoužíte-li po houslích z dílny mistrů Špidlenů, musíte se připravit na to, že si na ně nějaký ten „pátek“ počkáte. Jan B. Špidlen, generačně čtvrtý ze známé houslařské rodiny, má totiž tolik zakázek, a to především ze zahraničí, že nyní objednaný nástroj není schopen zhotovit dříve než za dva roky.

Sedmatřicetiletý houslař je pokračovatelem díla svého otce Přemysla Otakara Špidlena. V jeho dílně se od dětství s oborem seznamoval, a když se později rozhodl pokračovat v rodinné houslařské tradici, byl otec jeho hlavním učitelem i rádcem.

Už coby malé dítě jste pobýval v otcově dílně a důvěrně se seznámil se dřevem a výrobou smyčcových nástrojů, navíc již v pěti letech jste se začal učit hrát na housle, takže se zdá celkem logické, že se z Vás nakonec stal houslař. Přesto, nezatožil jste v dětství či mládí po nějaké jiné profesi?

To víte, že jsem jako dítě chtěl být vším možným. Jednou policajtem, pak zase hasičem, automobilovým závodníkem a podobně. Když jsem se ale nad svou budoucí profesí začal v určité době vážně zamýšlet, zjistil jsem, že nemám moc alternativ. Nebyl jsem totiž kdovíjakým studijním typem, nebavilo mě biflování, takže mě tím pádem nelákala studia náročná na učení, jako jsou

například práva či lékařství. Co mě naopak bavilo, byly všelijaké výtvarné práce. Rád jsem kreslil a něco vlastníma rukama vytvářel, takže jsem uvítal, že mě rodiče směřují touto cestou. Když jsem se rozhodl o střední škole, zvolil jsem Střední uměleckopřemyslovou školu, obor řezbářství, a musím říct, že mě to moc bavilo a tento obor mi vyloženě „padl do noty“.

Takový vystudovaný řezbář má ovšem možnost třeba vyřezávat loutky nebo restaurovat dřevěné sochy aj. Když jste si tento studijní obor vybíral, uvažoval jste o něčem takovém, nebo jste jej zvolil cíleně kvůli houslařství?

Ano, možnost uplatnění je širší, ale vybíral jsem už s jasným cílem věnovat se houslařství. Řezbářství má totiž k houslařství nejbližší, pokud samozřejmě nepočítám přímo houslařský učební obor, který bylo tehdy možné studovat v učňovském středisku v Lubech u Chebu, připojeném k tamní továrně na hudební nástroje. Tam jsem ale jít studovat nechtěl, protože v naší rodině jsme vždy šli cestou ruční práce a mistrovské výroby nástrojů, takže jsem netoužil po tom, aby se ze mě stal továrenský mistr.

Nicméně specializovanou houslařskou školu jste nakonec přece jen navštěvoval.

Studia řezbářství jsem na jeden rok přerušil a odjel na Mezinárodní houslařskou školu do německého Mittenwaldu, kde jsem se seznámil se základy houslařiny. Studia na této škole sice trvají sedm semestrů, ale tenkrát nebylo možné, abych

hodně záležel na použitím dřevě. Můžete zjednodušeně a laicky popsat, jak se housle vyrábějí?

Abych pravdu řekl, laicky se to popisuje těžko. Za posledních tři sta let se housle nezměnily a jsou natolik vyšlechtěným objektem, že cokoli na nich člověk změní, je prakticky k horšímu. Vše, co na nich vidíte, má svou funkci. Kvalita houslí závisí na mnoha faktorech a záleží u nich úplně na všem a v ničem nelze slevit. Proto je důležitý nejen výběr dřeva, ale i jejich konstrukce, způsob zpracování, lak, který se na ně použije atd.

Z jakého dřeva se vyrábějí?

Používá se dřevo javorové a smrkové. Z javoru je na houslích vše kromě vrchní desky, která je ze smrkového dřeva. Oba druhy dřeva mají své estetické a akustické vlastnosti a je důležité, aby houslař získal dřevo co nejkvalitnější. Například takřka veškeré javorové dřevo, které v naší dílně používáme, pochází z Bosny. To je známá tradiční oblast, kde se pro tyto účely těží už od dob Stradivariho. Tamní javor má jednak krásné fládry neboli kadeře ve dřevě, a jednak má i dobré zvukové kvality. Dřevo nesmí být ani moc měkké, ani moc tvrdé. Během používání nástroje se dřevo takzvaně vyhrává. Jak jej totiž nutíme, aby pružilo a kmitalo, podvoluje se vibracím, odborně se říká stresu, a tím pádem kmitá snáze a „vyhrává se“.

Některé vlastnosti dřeva, které při výběru hrají důležitou roli, se jen velmi těžko měří a popisují, protože vědomosti se spíše získávají empiricky.

v profesi pokračovat. Část skládají přímo v houslařské dílně, část na jiných místech. Vždy je třeba, aby šlo o místa s konstantními klimatickými podmínkami.

Materiál tedy máte. Čím při výrobě houslí začínáte?

Nejprve je třeba vybrat model houslí – v současnosti se používá takřka výhradně model Stradivariho a Guarneriho, občas i Amatiho. Jako první se podle formy dělají luby neboli boky houslí, kterých je šest – po dvou horních, spodních a středních. Luby jsou přiklizeny k takzvaným špalíkům. Podle formy a hotových lubů se pak dělají desky houslí, u nichž se na okraje přidává 2,5 milimetru a na ně se pak dokresluje podle šablonek růžky. Poté následují práce na desce.

Na okrajích desky si můžete všimnout vykládání, které jednak housle zdobí a jednak zpevňuje jejich okraj a chrání desku proti prasknutí. Dlátem, hoblíčky a škrabkami se z masivu tvarují klenby. Hodně lidí se mylně domnívá, že se ohýbají či lisují z jakýchsi tenkých plochých desek. Dalším důležitým krokem je zhotovení ozvučných otvorů s názvem effa. Mají tvar podle písmena f a jejich funkce je především akustická. Velmi důležité je ladění desek. Ty totiž vydávají při poklepu tóny, jejichž výška závisí mimo jiné na síle desky, kterou je třeba podle potřeby upravit. Na vnitřní stranu vrchní desky se také musí umístit dlouhý úzký trámek zvaný římsa. Teprve poté je možné dát celý korpus dohromady – nejdříve se přiklízí spodní a pak horní deska.

tam zůstal déle než rok. Nicméně základům jsem se v tamní škole naučil, také jsem tam začal vyrábět své první housle a znalosti a dovednosti, které jsem v Mittenwaldu získal, stačily k tomu, aby mě pak dále učil otec. Po návratu z Německa jsem pokračoval ve studiu řezbářství, které jsem ukončil maturitou. Ve volném čase jsem chodil k otci do dílny a učil se u něj.

Jak to na takové houslařské škole chodí, jaké jste tam měli předměty?

Tato škola je nástavbová, tudíž tam přicházejí lidé s ukončeným středoškolským vzděláním. V tomto ohledu jsem byl určitou výjimkou a jako šestnáctiletý jsem tam byl nejmladší. Vedle prací v dílnách byly na programu i vyloženě teoretické předměty – například hudební historie včetně zaměření na dějiny houslařství. Měli jsme tam i rýsování či fyziku. Vyučovala se hudba, takže jsem tam hrál v orchestru na housle.

Ne každý má představu, jak takové housle vznikají. Přece jen je ale známo, že jejich kvalita

Pokud jde o mě, většinu dřeva, které pro výrobu nástrojů používám, jsem zdědil, mám s ním své zkušenosti a podle nich pak sháním a nakupuji dřevo nové.

A co dřevo smrkové? Také pochází z určité oblasti?

Velmi kvalitní na výrobu houslí byl i smrk šumavský. Podle mého názoru ale nejlepší smrkové dřevo pochází z Dolomit.

Jak se dřevo skladuje?

Musí být v suchu. Velmi důležité jsou první týdny po skácení dřeva, protože v té době nejrychleji vysychá a může třeba praskat nebo jej může napadnout nějaká houba a podobně. Proto je třeba, aby se s ním umělo zacházet, což je ovšem zajištěno, protože kácením a obchodováním se zabýváji specializované firmy.

Jak už jsem říkal, zatím stále pracuji se dřevem, které jsem zdědil a které nakoupil můj dědeček a otec. Dřevo, které pořizuji sám, je určeno až dalším generacím, tedy mým dětem, pokud budou

A jaké výrobní kroky následují?

Na řadu přichází výroba krku s hlavicí a hmatníkem. Stejně jako luby je krk s hlavicí z javorového dřeva a při řezání hlavice jde výhradně o řezbářskou práci. A pak nastává fáze povrchové úpravy, protože zatím máme nástroj v podobě, kterou nazýváme „bílé housle“. Dřevo se nejdříve moří, poté následuje výrobní krok zvaný grunt, při němž používáme látky v podobě laku, oleje, vosku či jiné substance, které se do dřeva úplně vsáknou, což je stěžejní fáze ovlivňující zvuk nástroje. Kdyby totiž zůstaly housle v surovém stavu, neměly by lahodný zvuk, doslova by řvaly a také by byly nepřijemné na omak. „Zagruntované“ dřevo se následně potahuje izolační vrstvou. Dále se nástroj lakuje, což je dlouhý a složitý proces. Na lak se pak ještě dává vrstva čírého laku s vysokým leskem – tato část výroby se nazývá überzung. Po usušení se lak přešetí a na řadu obvykle přichází patinování a imitování laku, aby housle vypadaly jako staré. Gruntování a lakování je úplná věda, bylo o něm napsáno plno knih. Přiznávám, že stále experimentuji, nemám nějaký stoprocentně

Přemysl O. Špidlen (vpravo) se svým synem Janem, pokračovatelem rodinné houslařské tradice

osvědčený recept, stále je co zdokonalovat. Závěrečnou fází výroby je připevnění kolíků, kobylky a duše.

Zaujalo mě, jak jste mluvil o experimentování. Stane se Vám, že během výroby houslí nejste s něčím spokojen nebo se dokonce něco nepovede? Jde pak určitou fází vrátit zpět a udělat ji podle Vašich představ a lépe, nebo je pak polotovar vyloženě „na odpis“?

Obyčejně je možné se vrátit o krok zpět a to, s čím nejsem spokojen, odstranit a udělat lépe. Zatím se mi nestalo, že bych něco zkazil natolik, že by housle byly k nepoužití a byly, jak se říká, na vyhození. Na druhou stranu jsem ale také jen člověk, takže se stane, že něco se mi povede lépe, něco hůře.

Jaká je praxe, přijde-li si k Vám houslista objednat nástroj? Vyroбите mu housle na míru, nebo mu naopak předložíte dva tři výrobky a on si vybere?

Dvoje troje nové housle v dílně nikdy nemám. Pracuji na zakázku, takže co vyrobím, téměř okamžitě prodám.

Pokud jde o umělce a jejich zájem o housle, je to pokaždé jinak. Stalo se mi, že si jedny objednané housle dotýčný nevyzvedl. V té době přišel Pavel Šporcl, který měl potíže s houslemi, které vyrobil můj otec. Praskly na dost citlivém místě, zkusili jsme je opravit, ale nebylo to ono. Tak jsem mu housle, které mi zůstaly z nevyzvednuté zakázky, nabídl na výměnu. Zdá se, že je s nimi spokojený. Další náš houslový virtuos Ivan Ženatý si u mě housle objednal a zhruba po roce si je hotové vyzvedl. Byl s nimi spokojen, ale pak shodou okolností po čase viděl v naší dílně další, které jsem v té době dodělal, a zalíbily se mu natolik, že si je vzal výměnou za ty původně pro něj vyrobené. Zajímavé to bylo i s houslemi Josefa Suka. Kdysi si koupil moje první, nebo druhé housle – to už si přesně nepamatuji – které jsem v životě vyrobil. Po letech pak přišel k nám do dílny a uviděl housle, které jsem udělal během roční stáže u prestižní firmy J. & A. Beare v Londýně, zabývající se restaurátorským. Tam jsem se seznámil a měl v ruce plno velmi vzácných nástrojů a podle jedněch velmi slavných Guarnerů jsem tam vyrobil nástroj, který člověk může udělat jednou za život. Byla to událost a pan Suk o tyto housle projevil zájem, a tak jsem mu je

vyměnil za ty mé první housle, které si pořídil před lety.

Stane se, že si houslista odnese kvalitní nástroj, ale nakonec s ním je vyloženě nespokojený? Prostě mu „nesedí“?

Nevím jak komu, ale zatím se mi nestalo, že by mi zákazník přinesl nástroj s tím, že je s ním nespokojený, že mu vyloženě nevyhovuje. Stává se, že přijde a není stoprocentně spokojen, takže na houslích pak ještě něco „štelujeme“ – například posunujeme jejich duši apod. I u hotového nástroje je možné ještě některé věci upravit a doladit. Že by ale někdo přišel housle vrátit a chtěl jiné, to jsem naštěstí ještě nezažil.

A mívají špičkoví houslisté, jako je třeba Ivan Ženatý či Pavel Šporcl, nějaké zvláštní požadavky, když si u Vás nástroj objednávají?

Pokud jde o zvuk, mají všichni takřka shodné požadavky – prahnou po tom úžasném zvuku Stradivarek. To je standard, k němuž se všichni snažíme dospět. No a pak mohou mít různá přání, jak mají housle vypadat – zda má jít o model Stradivari či Guarneri, jestli se má jednat o imitaci starých houslí apod.

Podle mé zkušenosti virtuosové hlavně potřebují, aby nástroj výborně zněl a dobře se na něj hrálo. Jak housle vypadají, je pro ně prakticky druhořadá záležitost. I když občas se vyskytne i výjimka. Mám objednávku od Pavla Šporcla, který chce, abych mu vyrobil modré housle. Je to sice trochu neobvyklé, protože housle se ve většině případů dělají v různých odstínech hnědé, ale na druhou stranu, proč ne. Dělat hnědé housle je určitý stereotyp a nikde není psáno, že nemohou být i v jiných barvách, a tak budu dělat modré housle.

Kolik nástrojů housloví virtuosové obvykle mívají?

Nejčastěji dva. Mají obvykle jeden vzácný nástroj – většinou starý italský – a k němu jeden moderní, třeba vyrobený v naší dílně, který by se dal laicky nazvat tréninkový. Aby stále nehráli na starý vzácný nástroj, aby ho neunavovali, nemuseli vozit někde, kde je atypické klima, které by mu mohlo uškodit, hrají na moderní nástroj. Kromě toho mají nový nástroj jako rezervu, kdyby se něco stalo s tím starým.

Děti Jana Špidlena, dcera Josefina a syn František (na snímku společně se svým dědečkem Přemyslem O. Špidlem), chodí do houslařské dílny rády

Sport patří k velkým koníčkům J. Špidlena, který se mimo jiné věnuje i cyklistice a závodům horských kol. Loni byl například účastníkem závodu Přes 3 kopce Vysočiny, z něhož je tento snímek.

Jak dlouho trvá, než vyrobíte jeden nástroj?

Přibližně tři měsíce, takže ročně vyrobím tak troje čtyry housle.

Na začátku rozhovoru jste zmínil, že dřevo, z něhož je nástroj vyroben, se „vyhrává“. Vysvětlují si to dobře, že zvuk houslí se může měnit podle jejich stáří a doby, po kterou se na ně hraje?

Ano, když na housle natáhnu struny a zahraji na ně, zní úplně jinak než za další dva dny. A pocho-pitelně zase jinak znějí za půl roku atd. Proto svým zákazníkům říkám, že nyní housle znějí dobře, ale za nějakou dobu budou znít ještě lépe.

A kdy se jejich zvuk stabilizuje?

To je individuální. Záleží totiž na kusu dřeva, z něhož byly vyrobeny. Každý kus je jiný. U některých houslí může být zvuk stabilní po pěti letech, u jiných po dvaceti, po padesáti. Také hodně záleží na gruntu a laku, jak rychle a tvrdě usychá.

Kromě toho, že je o Vaše nástroje velký zájem mezi houslisty, získal jste za ně také mnoho cen na mezinárodních houslařských soutěžích. Jak taková soutěž probíhá, co se u nástrojů hodnotí?

Soutěž mívá dvě části – jednak se hodnotí estetik a zpracování nástroje, a jednak jeho zvuk. Každou část hodnotí samostatná porota, soutěž probíhá v několika kolech a přihlášené nástroje jsou anonymní, takže se neví, kdo je vyrobil. Z prvního kola, v němž se na největších světových soutěžích sejde třeba až dvě stě houslí, postupují dále pouze velmi dobré a do dalšího, již finálového, postupují už pouze špičkové nástroje. Čím vyšší kolo, tím náročnější bývá posuzování. Ve finále se například na vybrané nejlepší nástroje hraje nejen s pianem, ale i s orchestrem, a při tom se posuzuje zvuk. Při některých soutěžích jednotliví porotci bodují samostatně a nesmějí v jejím průběhu mezi sebou diskutovat, na jiných naopak pra-

cují jako tým a vítěze určují po společné dohodě. Ve Velké Británii se konala soutěž, kdy cenu dával každý z pěti porotců, a tak některý nástroj mohl získat třeba tři najednou.

Ve Vaší rodině přechází houslařství z generace na generaci. Myslíte si, že některé z Vašich dětí bude pokračovatelem rodinné tradice?

Uvidíme, zatím jsou moc malé.

To sice máte pravdu, vždyť synovi je devět, dceři pouhých sedm let, ale na druhou stranu Vy jste se v dílně svého otce pohyboval od útlého dětství a na housle jste se učil od pěti let.

V mém případě to bylo trochu odlišné. Byl jsem sám, bez sourozenců, takže rodiče měli dost času se mi plně věnovat. Navíc jsem bydlel v domě, kde se nachází naše houslařská dílna, takže jsem do ní měl blízko a mohl jsem sem přijít kdykoli. Se svou rodinou ale bydlím na okraji Prahy a pro děti je vyložené složitě se sem, do centra města, dostat. Je sice pravda, že jsem jako dítě do dílny zašel, ale nebyl jsem tady „pečený vařený“. To víte, otec také stále neměl trpělivost se mi věnovat, když tady měl práci. Vidím to nyní na sobě, když zde mám syna. To při tom neudělám prakticky vůbec nic. Stále se na něco vypyřádá, chce něco předvést. Docela chápu, že mě otec raději poslal na houslařskou školu do Německa, abych tam získal základy, a nenervoval se se mnou sám. A aby nedošlo k mýlce, jako dítě jsem sice chodil do otcovy dílny, ale kutil jsem si tady něco sám pro sebe, třeba vyřezával lodičky. S houslařstvím to nemělo nic společného.

Projevují se u Vašich potomků výtvarné vlohy, jako tomu bylo v dětství u Vás?

Řekl bych, že ano. Dcera je velmi muzikální, syn je zase takový „koumák“. Rád montuje všeli-jaké věci, dělá domečky pro kocoura a myslím, že je nadaný po technické stránce. Pravda, oba by sem do dílny chodili rádi a často a já jsem pak ten „špatnej“, kdo má moc práce a nemá na ně čas a trpělivost.

Ve Vaší rodině se houslařství zatím věnovali pouze muži. A co žena – houslařka, šlo by to?

Jistě, řemeslo by klidně mohla převzít dcera. Nebyl by to problém. Při výrobě houslí není žádná z prací tak fyzicky náročná, že by ji těžko zvládala žena, a dokázal by se s ní „poprat“ jenom chlap.

Úspěšný jste nejen při houslařských soutěžích, ale také ve sportu, který je Vaším koníčkem. V 80. letech jste byl členem národního reprezentačního družstva windsurfingu, pár let nato jste patřil k našim špičkovým snowboardistům. Jak jste se k těmto sportům dostal?

Po rodičích mám blízko jak k horám, tak k vodě. Otec se věnoval lyžování, maminka dělala kanuistiku. Snažil jsem se ale zvládnout i jiné sporty – třeba tenis, golf. To mi ovšem moc nešlo. Na míčové hry výrazně šikovný nejsem, naopak mi „sedí“ dynamické sporty. Určitě v tom hraje roli genetika, protože otec byl dobrý lyžař, navíc se věnoval i vodnímu lyžování. U vody jsem trávil dost času, protože máme chatu na Slapech. Čas-to jsme jezdili na lodce a jakmile se na hladině objevil někdo na prkně s plachtou, hned jsem zbystřil pozornost a zajímal se o to. Nakonec bylo celkem přirozené, že jsem se windsurfingu začal věnovat. Ve svých 15 letech jsem vyhrál mistrovství republiky a pak se dostal do reprezentačního družstva. Je ale pravda, že doma jsme byli „páni reprezentanti“, ovšem když jsme přijeli na nějaké mezinárodní závody, umísťovali jsme se na zadních pozicích, protože úroveň tohoto sportovního odvětví u nás tenkrát nebyla valná. No a od windsurfingu není daleko k snowboardu.

Dnes se ještě těmto sportům věnujete?

Ano, rekreačně. V zimě jezdíme s dětmi na hory, tam si zajezdím „na prkně“. A když mám možnost a jsou dobré podmínky, rád si zkusím i windsurfing. Kromě toho se věnuji i cyklistice a zúčastňuji se závodů horských kol.

Zdá se, že sport je Vaším největším koníčkem.

To je pravda, ale k dalším ještě patří zvířata, kterých máme doma několik, a hudba. Až na malé výjimky, jako je například techno, poslouchám to dobré skoro od všeho, od klasiky přes folk až po střední proud.

Stane se Vám, že přijdete na koncert a hned pátráte po tom, kdo vyrobil housle, na něž houslista hraje?

Ne tak docela, ale stává se, že svou pozornost zaměřuji na kvalitu zvuku houslí a třeba i přemýšlím, kdo je vyrobil. No, a tím, že poslouchám hlavně housle, o to miň pak poslouchám hudbu jako celek. To se mi na koncertech občas přihodí.

JAN BAPTISTA ŠPIDLEN

- ✓ Narodil se v r. 1967 v Praze
- ✓ Ženatý, dvě děti
- ✓ Vystudoval řezbářství na Střední uměleckoprůmyslové škole v Praze
- ✓ Základům houslařství se naučil na Mezinárodní houslařské škole v německém Mittenwaldu, pak pokračoval v učení u svého otce, mistra houslaře Přemysla O. Špidlena
- ✓ V r. 1989 absolvoval roční stáž u prestižní restaurátorské firmy J. & A. Beare v Londýně
- ✓ Od r. 1988 je členem Kruhu umělců houslařů a v r. 2003 byl přijat do Entente Internationale Maitres Luthiers et Archetiers d'Art – prestižní mezinárodní organizace sdružující houslaře i další odborníky v oboru

✓ Hned na počátku své kariéry se začal zúčastňovat mezinárodních houslařských soutěží, na nichž získal mnoho ocenění. Největší úspěch zaznamenal v roce 2003 v italské Cremoně při 10. ročníku Triennale, kde získal 1. i 2. cenu a kromě toho další dvě ceny za nejvyšší bodové ohodnocení soutěže za zvuk i za práci a navíc i zvláštní cenu polského houslařského svazu za nejlépe znějící housle. Jde o nebyvalý úspěch, protože zatím se nestalo, aby jeden houslař získal najednou tolik ocenění

✓ Úspěšný byl i na jiných soutěžích a ocenění získal například na soutěžích v Paříži, Mittenwaldu aj.

✓ K jeho velkým koníčkům patří sport, z nichž windsurfingu a snowboardu se věnoval na špičkové úrovni a byl členem národního reprezentačního družstva